
Rusko – velmoc jako každá jiná

Petr Luňák

„Rusové přestanou být Rusy, stanou-li se občany světa.“
N. M. Karamzin

Ve svém interview s prezidentem Václavem Havlem na jaře roku 1994 si Jacques Rupnik povzdechl, že po roce 1991 byla promeškána „šance jakéhosi napojení [Ruska – pozn. aut.] na Západ nebo na mezinárodní spolupráci“.¹ Bylo však realistické očekávat i v době bezprostředně po rozpadu Sovětského svazu, že Rusko bude rezignovat na to, co po více než století představovalo základ ruského sebevnímání ve světě?

Tato esej je pokusem o vysvětlení ruského nacionalismu a velmocenského statutu Ruska v zahraniční politice jako hlavních kořenů ruské národní identity v současnosti. Oba jsou politicko-historickými fenomény, které by měli američtí a evropští státníci brát v úvahu při formulování politiky vůči postkomunistickému Rusku.

Kolaps komunismu a ruská národní identita

Až na malé výjimky nepovažovali ani ruští liberálové, ani ruští nacionalisté kolaps komunistické ideologie a odchod ze střední Evropy za konec výsadního postavení Ruska v prostoru vymezeném hranicemi SSSR.² Objektem jejich nenávisti byl sovětský komunismus, nikoli však ruský mnohonárodnostní stát, který zamýšleli přebudovat podle svých vlastních představ.

Pro většinu liberálů byla dekomunizace SSSR začátkem budování autentické federace či konfederace, ne nepodobné „postmaastrichtské Evropě“ či Spojeným státům.³ Hospodářsky propojené a na sobě závislé republiky bývalého Sovětského svazu měly vytvořit harmonické společenství, v němž ekonomická spolupráce v liberálním duchu nahradí politické soutěžení. Mezi nacionalisty se snaha o nahrazení sovětského impéria ruskou dominancí projevovala ještě zřetelněji.⁴ Nacionalisté byli přesvědčeni o tom, že se v Rusku podaří zopakovat „dílo čtyřiceti francouzských králů“, kteří z kulturně a jazykově různorodých skupin vytvořili jednotný francouzský národ. „Ruskost“ měla být definována jako mnohonárodnostní civilizace postsovětského prostoru, vzniklá jako amalgám kultur národů SSSR. Tato definice byla neetnická, a proto dovolovala zahrnout všechny svazové národy.

Jak mezi liberály, tak i mezi konzervativci měli převahu ti, kteří v určitém smyslu prosazovali udržení celistvosti území Sovětského svazu. Ti, kteří usilovali o jeho definitivní rozpuštění, byli v menšině. Mezi liberály to byla především skupina okolo někdejšího premiéra Jegora Gajdara, mezi nacionalisty např. matematik Igor Šafarevič, jenž v rozpadu sovětského impéria viděl pro Rusko možnost jak se zbavit povinností s ním spojených. Od počátku neexistovala tedy podstatnější souvislost mezi oddaností liberálnědemokratickým hodnotám a rezignací na dědictví ruské imperiální minulosti.⁵

Kde hledat kořeny tohoto „konsenzu“ ruské politické obce? Je třeba se vrátit k historickým souvislostem formování ruského národa. Moderní národy jsou výsledkem společenského procesu. Národní vědomí je vytvářeno buď cílenou státní politikou, nebo iniciativami intelektuálů, kteří dokážou vtisknout určité skupině pocit sounáležitosti, vycházející ze společné kultury a minulosti. Národy nejsou tedy věčnými bytostmi, které v určitém okamžiku jakoby procitnou ze sna, nýbrž jsou produkty specifického společensko-historického procesu, jehož konkrétní okolnosti spoluurčují náplň jejich identity.

Historické okolnosti znemožnily Rusům, aby definovali svou politickou identitu stejným způsobem jako Západoevropané. Proces formování západoevropských národů a moderních politických institucí byl víceméně dovršen v polovině 19. století. Koloniální expanze západoevropských zemí probíhala nezávisle na formování moderních západoevropských národů, a to mj. i proto, že tato expanze byla soustředěna mimo Evropu a dobytá území nemohla být prostě přiřčena k metropoli. Naproti tomu Rusko kolonizovalo území podél své hranice a nová teritoria se stávala jeho integrální součástí. Rusové, kteří přicházeli do nově dobytých oblastí, se zde usazovali nastalo a mísili se s místním obyvatelstvem do větší míry, než kdyby se kolonizovaná území nacházela tisíce kilometrů od metropole, jak tomu bylo v případě západoevropských zemí. Expanze a kolonizace probíhaly souběžně s formováním moderního ruského národa a kulturní definice ruské identity postupně převážila nad její etnickou složkou.⁶

Silný a autokratický ruský stát, zabírající ve svém „civilizačním poslání“ nová a nová území eurasijského kontinentu, se stal synonymem ruské identity. Předrevoluční Rusko legitimizovalo např. připojení Ukrajiny a Běloruska jako naplnění povinnosti obnovit odkaz Kyjevské Rusi. V tomto smyslu napsal v 19. století ruský historik V. O. Ključevskij: „... historie Ruska je historií země, která kolonizuje sama sebe.“⁷ Podle jeho názoru Rusko svou expanzí vlastně pouze obnovovalo to, co již kdysi bylo jeho integrální součástí a co mu bylo násilím odňato.

V případě expanze do Střední Asie šlo v ruské interpretaci o civilizační povinnost, kterou mělo Rusko vůči těmto údajně kulturně nižším národům. Většina ruské inteligence věřila, že Rusko, pokud tyto národy zahrne do své mnohoetnické civilizace, naplní tím vůči nim svou civilizační povinnost. Sebeklamný mýtus byl dovršen tvrzením, že ruské impérium je vytvářeno prostřednictvím všelidské lásky, tedy nikoli prostřednictvím násilného dobývání.⁸

Ruská národní identita souvisí i s mezinárodním statutem a posláním Ruska. Nejistota ohledně vymezení „ruskosti“ ve vnitřní politice vedla v minulosti k exaltaci ruského impéria jako velmoci v mezinárodní politice. Ruská národní identita se tak zakládala nejen na silném ruském státu, zahrnujícím etnicky neruská území Střední Asie, Pobaltí, Ukrajiny a Běloruska, ale také na jeho velmocenském statu v mezinárodním systému.

Dekomunizace Ruska přinesla na konci 80. let a na počátku 90. let 20. století diskuzi o jeho zahraničněpolitické budoucnosti. Moderní spor mezi atlantismem a eurasiatstvím je do určité míry obdobou intelektuální disputace mezi „západnictvím“ a „slavjanofilstvím“ z poloviny 19. století. Z atlantického hlediska již nejsou Spojené státy a západní Evropa v žádném smyslu protivníkem, ale naopak jsou vzorem pro uspořádání postsovětského prostoru. Spojené státy by měly být garantem světového řádu, zatímco Rusko, které po pádu světového komunismu už nemá globální zájem, by se mělo soustředit na transformaci a demokratizaci, které jsou předpokladem pro jeho přežití jako mezinárodněpolitické entity a pro udržení statu velmoci.⁹ Rusko by mělo projít obdobím „rozumného izolacionismu“, během něhož se stane legitimním členem mezinárodního systému.¹⁰

V eurasijské perspektivě je Rusko odlišné od Západu kulturně, a proto nemůže kopírovat západní vzory, pro něž ruské tradice nic neznamenají. Rusko musí zůstat velmocí nezávisle na Spojených státech.¹¹ Jeho bezvýhradné zapojení do světového kapitalistického systému, v němž dominuje Západ, povede pouze k jeho degradaci na stát druhé kategorie. Úloha Ruska jako světové velmoci je podle eurasiatů „geneticky zakódována“ a rezignace na ni udělá z Ruska pouhý „předmět dějin“.¹² Moskva by se neměla orientovat výhradně na Spojené státy, západní Evropu a Japonsko, které ji „svádějí“ svým hospodářským úspěchem a konzumní společností, ale měla by věnovat značnou pozornost také blízkovýchodním zemím, Indii a Číně.¹³ Rusko by nemělo rezignovat ani na svou předchozí roli ve východní Evropě.

Atlantisté doufali, že se podaří naplnit ruskou myšlenku vytvořením rovnoprávných a silných pout mezi bývalými republikami Sovětského svazu a zakotvením Ruska v mezinárodním systému pomocí spolupráce se západními demokraciemi. Eurasiaté naopak věři-

li, že bude možné obnovit mnohoetnické společenství vedené Ruskem, které bude důstojným soupeřem Západu.

V roce 1989 přestala Moskva vojensky udržovat své impérium ve střední Evropě. Sovětský svaz už nemohl konkurovat Spojeným státům jako supervelmoc ani ideologicky, ani hospodářsky. Spokojil se tedy s úlohou regionální velmoci ve světovém řádu koncipovaném Washingtonem.

V historii je to ojedinělý případ, kdy se impérium teritoriálního typu (podobné např. římskému impériu či Rakousko-Uhersku na rozdíl od transkontinentálních impérií Velké Británie či Francie) rozpadlo bez vnější vojenské porážky.

Na toto rozhodnutí byla Moskva ochotna přistoupit za dvou předpokladů, které představovaly základ historicko-politické identity Ruska:

- 1) Rusko bude mít i po odchodu ze střední Evropy status velmoci;
- 2) nebude zpochybněna územní integrita historického ruského státu.

Společenství nezávislých států – zklamané naděje

I v době hrozícího rozpadu Sovětského svazu a vzniku Společenství nezávislých států na sklonku roku 1991 liberálové stále doufali, že perspektiva hospodářské spolupráce a rovný vztah s Ruskem přesvědčí někdejší svazové republiky SSSR o výhodách setrvání ve „společném ekonomickém a strategickém prostoru“ s Ruskem.¹⁴ Podobně většina nacionalistů předpokládala, že široká definice ruské ideje jako mnohonárodnostní civilizace poskytne dostatek vlastní identity i neruským národnostem. Oba tábory však ignorovaly fakt, že to, co ve skutečnosti drželo pohromadě Sovětský svaz, byla univerzalistická ideologie marxismu a mocenský teror sovětského státu. Bez nich musela dříve či později začít postupná dezintegrace postsovětského prostoru.

Návrat k hranicím, jež Rusko mělo před nástupem cara Petra I., vyvolal v Rusku šok. Bývalý sovětský disident a liberál Žores Medveděv označil rozpad SSSR za „největší národní a dějinnou porážku“ Ruska a odtržení Ukrajiny za „katastrofu“.¹⁵ Rusko nebylo psychicky připraveno na rozpad svého stoletého impéria. Krize ruské národní identity ukončila iluze o pokojném přetváření někdejšího SSSR v demokratické společenství typu „postmaastrichtské Evropy“ a nacionalistické sny o mnohonárodnostní říši, vytvořené silným Ruskem na základě společné civilizace. Tato krize urychlila krystalizaci směrů uvnitř ruské intelektuální a politické obce.

Okolo tehdejšího premiéra Gajdara a zpočátku i ministra zahraničí Kozyreva se soustředila atlantická skupina. Podle jejího názoru se měla ruská státnost osvobodit od své tradice expanze a impéria. Demokratický vývoj doma měl být předpokladem pro vzájemně výhodný vztah se Spojenými státy a se západní Evropou, jenž by Rusku zaručil status velmoci. Zahraniční politika Ruska vůči blízkému zahraničí měla spočívat na zásadách rovnosti, vzájemné úcty a porozumění, které jediné mohou pomoci udržet celý prostor jako integrovanou jednotku. Zahraničněpolitická východiska této skupiny se shodovala se záměry Spojených států, které na Gajdarovu skupinu vsadily. „Strategické partnerství“, nabídnuté Washingtonem Rusku, předpokládalo, že se ruská zahraniční politika bude rozvíjet v intencích atlantismu.

Jako ideový konkurent atlantického tábora vznikla skupina nacionalistických demokratů, která má blíže k eurasijskému pohledu. Podle této skupiny demokratických etatistů (démokraty-děržavníci) vychází formující se ruská státnost nejen z vnitropolitické demokratizace, ale také z mezinárodněpolitického poslání Ruska, zcela nezávislého na Spojených státech.¹⁶ Rusko nemá usilovat o bližší vztah se Spojenými státy, které Moskvě údajně nikdy neposkytnou rovné partnerství.¹⁷ V blízkém zahraničí a ve východní Evropě má právo prosazovat své mocenské zájmy stejně, jako je prý Spojené státy prosazují v západní Evropě. Moskva se při sledování svých cílů nesmí ohlížet na pozice Západu. Kremel má zabránit tomu, aby se někdejší sovětské satelity ve východní Evropě přeměnily v cordon sanitaire proti Rusku. Mezi prominentní představitele tohoto myšlenkového

proudu patří státní tajemník Sergej Stankevič, peterburský starosta Anatolij Sobčak a někdejší ruský velvyslanec v USA a nynější předseda Výboru pro zahraniční vztahy Dumy Vladimir Lukin.

Proti atlantickým a eurasijským demokratům stojí skupiny, které vycházejí z ruských autokratických tradic. Bývalý ruský viceprezident Aleksandr Ruckoj, jenž byl na jaře roku 1994 na základě amnestie propuštěn z výkonu trestu za účast na protijelcinovském puči, postupně získává podporu pro svůj nacionalisticko-autoritativní program. Jakýkoli pokus zavést v Rusku liberálněkapitalistický režim západního typu údajně povede k degradaci a zániku Ruska, a proto je nutná státní regulace hospodářství, kontrola cen a sociální záruky pro pracující. Silný ruský stát musí být organizován na základě gubernií a oblastí, nikoli na základě etnických celků. Moskva má autoritativně prosazovat ochranu etnických Rusů v blízkém zahraničí jakýmikoli prostředky. V rámci Společenství nezávislých států je třeba nastolit společný měnový a obranný prostor. S republikami, které se nebudou chtít na reintegraci postsovětského prostoru podílet, je nezbytné vytvořit „tvrdou hranici“.¹⁸

Nejobskurnější křídlo nacionalistické části ruského politického života se vyznačuje krajní xenofobií a antisemitismem. Přestože většina přívrženců tohoto směru kdysi patřila k internacionalistické KSSS, ze současných problémů Ruska obviňuje tento ideový proud cizince, Židy, „Vatikán, řád Maltézkých rytířů a zednáře“.¹⁹ Rusko by podle těchto protofašistických skupin mělo být co nejdříve obnoveno v hranicích bývalého SSSR. Mezi nejvýraznější představitele tohoto směru patří předák Fronty národní spásy Nikolaj Stěrligov a předseda Liberálnědemokratické strany Ruska Vladimir Žirinovskij, prosazující nejen obnovení ruského impéria v rámci někdejšího Sovětského svazu, ale také územní expanzi mimo něj.²⁰

Zahraničněpolitické programy těchto myšlenkových proudů postupně sehrávaly stále důležitější roli v soutěži o politické prvenství v Rusku.

Ruská politika

Moskva v prvních měsících roku 1992 teprve formulovala soustavnou politiku vůči nově vzniklým státům. Zpočátku se Kreml choval, jako kdyby konec SSSR nijak zvlášť nezměnil poměr Ruska k bývalým svazovým republikám. Až do května 1992 neexistovalo v rámci ruského Ministerstva zahraničních věcí ani oddělení, zabývající se styky s nově vzniklými státy.

Rusko, které pod vedením Jegora Gajdara v domácí hospodářské politice nastoupilo nekompromisní kurz „léčby šokem“, i nadále dodávalo nově nezávislým státům energii a nerostné suroviny za ceny dotované ze svého státního rozpočtu, což přímo ohrožovalo úspěch „šokové terapie“ v Rusku samotném. Moskva se v první polovině roku 1992 chovala k nově vzniklým státům i nadále jako k části svého impéria, kterou je třeba podporovat v zájmu celku. Pozůstatky tohoto myšlení byly patrné i v ruské měnové politice. Ruská ústřední banka dovolila ostatním státům Společenství nezávislých států, aby vydávaly úvěry v rublech, což nejen zpomalovalo úsilí o ekonomickou reformu v nově nezávislých státech, ale zároveň torpédovalo i snahu ruské vlády o kontrolu inflace. Zatímco Rusko procházelo obdobím daňového a měnového asketismu, ostatní nově nezávislé státy do značné míry žily na jeho účet.

Ruská zahraniční politika byla zpočátku doménou atlantických demokratů. S pokračující dezintegrací však západničtí liberálové rezignovali na zachování jednotného obranného a ekonomického prostoru na území někdejšího Sovětského svazu. Korektní poměr Ruska k nově vzniklým státům měl zajistit co nejlepší životní podmínky pro 25 milionů Rusů, kteří se ocitli za hranicemi Ruské federace. Ve vztahu k okolnímu světu pokračovali západničtí liberálové v Gorbačovově kurzu co nejužší spolupráce se Západem.

Oficiální ruská zahraniční politika se brzy ocitla pod ostrou kritikou nejen nacionalistů, ale i většiny liberálů. Pro liberální kritiky oficiální politiky bylo nepřijatelné, aby ostatní země Společenství nezávislých států, které nepřistoupily k ekonomické reformě, kompli-

kovaly naději na úspěch „léčby šokem“ v Rusku. Moskva měla podle nich bezpodmínečně ukončit jakékoli nevýhodné styky s nově nezávislými republikami. Rusko mělo zaujmout úlohu hegemonu na postsovětském území, protože jinak je transformace tohoto prostoru k demokracii a k tržní ekonomice nemožná.

Mnozí liberálové opustili pozice výlučného atlantismu a zaujali pragmatické stanovisko prosazující zájmy Ruska jak ve vztahu k blízkému zahraničí, tak ke Spojeným státům a k západní Evropě. Rusko donutilo Ukrajinu, aby už v listopadu 1992 opustila rublovou zónu a zavedla vlastní měnu, která by ji zavázala k vlastní měnové disciplíně. Poté přimělo ostatní státy k tomu, aby buď vystoupily z rublové zóny, anebo delegovaly svou měnovou suverenitu Moskvě. V září 1992 Rusko na doporučení Mezinárodního měnového fondu ukončilo preferenční zacházení s nově nezávislými státy, které musely platit za energii a suroviny dovážené z Ruska ceny blízké světovým.

Tyto změny vyústily v nový obchodně-hospodářský režim mezi Ruskem a bývalými svazovými republikami. Rusko mělo ve vzájemném obchodu výrazný přebytek, zatímco ostatní země, závislé na surovinách dovážených z Ruska, sklouzly do pasivní platební bilance.²¹ Rusko se stalo ekonomicko-politickým hegemonem Společenství nezávislých států. „*Ruský trh je gravitačním bodem pro všechny státy SNS,*“ prohlásil později ministr zahraničí Kozyrev.²²

Kreml kombinoval politické a hospodářské prostředky k reintegraci postsovětského prostoru především z pragmaticky ekonomických důvodů. Představitelé konzervativního nacionalismu se zatím soustředili na své vlastní politické cíle. Především armádní špičky se angažovaly v krajně nacionalistické propagandě. I poté, co se Boris Jelcin a ukrajinský prezident Leonid Kravčuk dohodli na tom, že černomořská flotila bude rozdělena mezi oba státy, veřejně agitoval její tehdejší velitel admirál Igor Kasatonov pro její zabrání Ruskem. V konfliktu mezi legitimní moldovskou vládou a separatistickou ruskou enklávou 14. armáda generála Aleksandra Lebedě otevřeně zasáhla na straně povstalců a ve druhé polovině roku 1992 umožnila vytvoření tzv. Podněsterské republiky. Lebed přitom kritizoval Jelcina za to, že „*obchází vlády světa s nastavenou rukou, místo aby budoval velmoc, která dokáže prosadit svou vůli*“.²³

Ruské volby v prosinci roku 1993 potvrdily posun ruského veřejného mínění ke komunistům a k nacionalistům. Jakkoli nelze podceňovat ani dopad zhoršení životní úrovně ruského obyvatelstva, nelze ignorovat ani důsledky krize ruské identity. Podle výsledků většiny sociologických výzkumů volili Rusové Žirinovského pro jeho slib naplnit „*ruskou ideu*“ a nastolit autoritativní vládu.²⁴ Jak napsal zástupce šéfredaktora týdeníku Moskovskije novosti Alexej Puškov: „*Pád SSSR nechal Rusko s oříseným sebevědomím a s pocitem ponížení. V Rusku straší syndrom zaniklého impéria.*“²⁵

Přes verbální útoky konzervativních nacionalistů proti politice ruské vlády se hlediska liberálů a konzervativců do určité míry přiblížila. Většina liberálů opustila výhradně atlantickou orientaci a přešla do eurasijského tábora. Už v listopadu 1992 nahradil Jelcin svou poradkyni pro národnostní otázky Galinu Starovojtovovou konzervativnějším Sergejem Šachrajem, jenž krátce předtím prohlásil, že ruská „*národní identita není totožná s hranicemi Ruska*“.²⁶ Ruská vláda přehodnotila také svou politiku vůči východní a střední Evropě. Když někdejší sovětské satelity ve východní a střední Evropě daly ve druhé polovině roku 1993 najevo své rozhodnutí požádat o členství v NATO, Moskva jim v tom přímým kontaktem s členskými státy Severoatlantické aliance zabránila.

Rovněž ve vztahu k Západu začalo Rusko sledovat alternativní politiku k výlučnému atlantismu. Pokoušelo se o samostatný postup v bosenské krizi. V lednu 1994 obdržela finská vláda od sovětského velvyslanectví ostře formulovanou nótu, v níž Kreml označil účast finských krajně pravicových stran ve volbách za porušení finsko-sovětské smlouvy z roku 1947. Na podzim roku 1994 se ruská zahraniční politika významně angažovala v úsilí o odvolání embarga proti Iráku.²⁷ Jeden z Jelcinových spolupracovníků shrnul současný vztah Ruska k Západu: „*Není nám třeba ani antiamerikanismu, ani panamerikanismu.*“²⁸

Přestože většina ruské politické a intelektuální elity odmítá Žirinovského extrémní zahraničněpolitické názory, zahraničněpolitická asertivita a nacionalismus dnes představují základ konsenzu ruské politické obce. Ministr zahraničí Kozyrev, kdysi spolu s Gajdarem nejvýraznější postava atlantického tábora, v lednu 1994 prohlásil, že by Rusko mělo začít běžně používat termín „sféra vlivu“ ve vztahu k blízkému zahraničí a že by mělo prosazovat svůj geopolitický zájem jak na celém území bývalého SSSR, tak ve vztahu k Západu.²⁹ Podobný posun od atlantického k eurasijskému demokratismu pravděpodobně prodělává i prezident Jelcin.

Gajdarovo atlantické křídlo zůstalo osamoceně „trčet“ v ruském politickém životě. Na posledním sjezdu Gajdarovy strany Ruská volba na počátku října 1994 se ozvaly silné hlasy, aby strana apelovala na nacionalistické cítění ruské populace. Boris Fjodorov, jeden z předních reformátorů Ruska, prohlásil: „*Je třeba nový kurz, nové ideje. Na základě jednoho hesla boje s inflací nelze zvítězit. Nesmíme přenechat ani jedno populární heslo Žirinovskému či Zjuganovovi* [předseda ruských komunistů – pozn. aut.]“³⁰

Rozpad SSSR a pokles mezinárodněpolitické prestiže vyvolal krizi ruské národní identity. Rusko ji obnovilo postupnou reintegrací postsovětského prostoru a nezávislou zahraniční politikou vůči Západu. Jak by na to měl Západ reagovat?

Rusko – stát jako každý jiný

Reálná politická volba v Rusku již dnes není mezi západnickými liberály Gajdarova tábora a nacionalisty, ať už demokratického, nebo konzervativního typu. Žádná legitimní ruská vláda dnes nemůže resignovat na výsadní postavení v postsovětském prostoru a spokojit se s rolí vykonavatele vůle Západu. Volba spočívá mezi nacionalisty demokratického tábora a protofašistickými nacionalisty typu Vladimira Žirinovského.

Pro Západ by optimálním vyústěním ruského problému bývalo bylo intelektuální a politické vítězství atlantických demokratů. Postup Západu však nebyl vždy důsledný. Přislíb materiální pomoci Skupiny sedmi nejvyspělejších zemí světa (G-7) Rusku z léta roku 1993 zůstal z větší části pouze na papíře. Způsob, jakým Spojené státy donutily Moskvu, aby zrušila v květnu 1992 dodávku raketových motorů Indii a o půl roku později prodej ponorek a bombardérů Íránu, vyvolal v Rusku protizápadní resentimenty. Podobně působil i jednostranný postup západních zemí v bosenské krizi.

Tezí této eseje však je, že posun ruské politické obce směrem k nacionalismu a k zahraničněpolitické asertivitě byl především důsledkem krize ruské identity, tedy především vnitroruských dějů. Zdá se, že atlantisté jsou ruské společnosti stejně cizí, jako byli před půldruhým stoletím „západníci“. K nacionalizaci ruského politického života a k vzrůstu zahraničněpolitické asertivity Ruska došlo v době, kdy Západ udělal mnoho pro to, aby Rusku vyhověl. Je tedy otázkou, zda má Západ vůbec nějaký vliv na vnitroruské dění.

Ve svém článku pro Foreign Affairs americký politolog Zbigniew Brzezinski napsal, že nabídka partnerství, kterou Spojené státy učinily Rusku, byla předčasná. Rusko se musí nejdříve stát národním státem a teprve poté lze o něm uvažovat jako o možném partneru pro Spojené státy. „*Rusko může být buď demokracií, nebo impériem, ale nikoli obojím.*“ Dále tvrdí, že se při zvážení současného vývoje v Rusku a jeho vztahu k blízkému zahraničí každým dnem zmenšují naděje na demokracii v Rusku.³¹

Takové předpovědi jsou však přinejmenším předčasné. Zda Rusko bude autokratickým impériem, či demokratickým hegemonek postsovětského prostoru závisí především na prostředcích, jaké použije k prosazení své role v postsovětském prostoru.³² Zatím není možné s určitostí říci, na jakou cestu se Rusko vydá.

S Ruskem by mělo být především nakládáno jako s kteroukoli jinou velmocí. Rusko, které prosazuje své národní zájmy, není ještě impériem, proti němuž je třeba začít novou studenou válku. Rusko jako každý jiný stát musí sledovat svou národní agendu. Západní kalkulace byla chybná v tom, že předpokládala, že Rusko opustí svůj národní zájem a stane se vykonavatelem vůle Západu.

Ale ani Spojené státy a Evropa by neměly rezignovat na svůj zájem. Vynutí-li si to však okolnosti, měla by být zvažována i alternativa studené války jako možná strategie vůči Rusku, a to bez ohledu na to, jaký to bude mít vliv na vnitroruský vývoj. Politiku Západu totiž nelze omezovat podle toho, jaký to bude mít dopad na ruskou vnitřní politiku. Neustálé ohledy na situaci v Rusku, jak píše Henry Kissinger, „udělaly radikální kritiku studené války operačními premisami současné americké zahraniční politiky“.³³ A to podle jeho názoru vedlo k „psychiatrické zahraniční politice“, kterou neurčují především zájmy Spojených států, ale ohledy na důsledky pro vnitroruskou situaci.

Politika Spojených států a jejich západoevropských spojenců vůči Rusku by měla být realistická a konzistentní. Neměla by reagovat podle toho, jak se mění vnitropolitická situace v Rusku. Od Ruska totiž nelze očekávat o nic více než od kteréhokoli jiného státu.

¹ Interview prezidenta republiky Václava Havla s Jacquesem Rupnikem. *Международная жизнь*, 5/1994, s. 5.

² V tom se ostatně shodovali s většinou západních politiků. Rozpad SSSR nikdy nepatřil mezi cíle Západu ve studené válce. Došlo k němu víceméně proti vůli všech zúčastněných. Viz Shestanovich, S.: *Giving Russia Its Due*. *The National Interest*, Vol. 36, No. 2, s. 5.

³ Viz Kremeniuk, V.: *Смутное время. Международные последствия*. *Международная жизнь*, listopad (11), 1991.

⁴ Nacionalisté přivítali především skutečnost, že z brestských dohod byla zcela vynechána Střední Asie. Např. Solženicyn již v roce 1990 prosazoval, aby nové Rusko bylo založeno na svazku slovanských národů. Viz Solženicyn, A.: *Как нам обустроить Россию*. *Литературная газета*, 1990.

⁵ Viz Szporluk, R.: *Dilemmas of Russian Nationalism*. *Problems of Communism*, červenec–srpen 1989.

⁶ Viz Pipes, R.: *Introduction*. In: Katz, Z., Rogers, R., Harned, F.: *Handbook of Major Soviet Nationalities*. New York 1975, s. 1–2.

⁷ Ključevskij, V. O.: *Курс русской истории*. I. díl, Moskva 1937, s. 20.

⁸ Viz Becker, S.: *Russia Between East and West: The Intelligentsia, Russian National Identity and the Asian Borderlands*. *Central Asian Survey*, Vol. 10, No. 4 (1991), s. 47–49.

⁹ Viz např. Plešakov, K.: *Россия и Запад*. *Международная жизнь*, říjen (10), 1991, s. 15–25.

¹⁰ Viz Evstafjev, D.: *О вреде вербальной державности*. *Московские новости*, 19.–25. 6. 1994, s. 14.

¹¹ Viz např. Jermonskij, A.: *Шанс для России*. *Московские новости*, 19. 1. 1992, s. 5.

¹² Viz Pozgjaikov, E.: *Россия – великая держава*. *Международная жизнь*, leden 1993.

¹³ Viz např. Agajev, E.: *Россия между Севером и Югом*. *Московские новости*, 1. 3. 1992, s. 5.

¹⁴ Editor liberálního deníku *Московские новости* Len Karpinskij napsal o smlouvě zakládající Společenství nezávislých států, podepsané v Brestu: „Smlouva podepsaná v Brestu vypadá dobře, protože v dlouhodobé perspektivě zahajuje skutečný proces integrace.“ Jelcinova poradkyně pro národnostní otázky Galina Starovojtovová prohlásila ve stejném smyslu, že brestské dohody „dávají naději na budoucí konfederaci“.

¹⁵ Viz *Washington Post*, 12. 1. 1992.

¹⁶ Viz Stankevič, S.: *Russia in Search of Itself*. *The National Interest*, Vol. 34/1992, No. 2, s. 47–51.

¹⁷ Viz Lukin, V.: *Опасный перекресток*. *Московские новости*, 20.–27. 11. 1994, s. 13.

¹⁸ Viz Pestruchina, E., Skorobogatko, T.: *Державные социал–демократы*. *Московские новости*, 25. 9. – 2. 10. 1994, s. 9.

¹⁹ Cit. dle Dawisha, K., Parrott, B.: *Russia and the New States of Eurasia: The Politics of Upheaval*. Cambridge 1994, s. 202.

²⁰ Viz Žirinovskij, V.: *Последний бросок на юг*. Moskva 1993.

²¹ Nejcitelněji se zvýšení cen zemního plynu a ropu dotklo pobaltských států, Běloruska, Ukrajiny a Moldovy.

²² Přestože Kozjrevův výrok pochází až z podzimu 1994, vystihuje filozofii ruské vlády již z dřívější doby. Viz Gurevič, V.: *Козырев обещает инвесторам „пятилетку безопасности“*. *Московские новости*, 25. 9. – 2. 10. 1994, s. 12.

²³ Cit. dle Dawisha, K., Parrott, B.: cit. dílo, s. 240.

²⁴ Viz např. Kljamkin, I.: *Выбор России на весах социологии*. *Московские новости*, 11.–18. 9. 1994, s. 6.

²⁵ Cit. dle Prizel, I.: *The United States and a Resurgent Russia: A New Cold War or a Recast Balance of Power?* *American Foreign Policy Interest*, Vol. 16, No. 2, s. 8.

²⁶ Cit. dle tamtéž, s. 8.

²⁷ Viz Zvjagelskaja, I.: *Ближний Восток – поиск баланса*. *Московские новости*, 13.–20. 9. 1994, s. 5.

²⁸ Puškov, A.: *Высокомерие силы и заносчивость слабости*. *Московские новости*, 24. 4. – 1. 5. 1994, s. 5.

²⁹ Viz Litera, B.: *Козыревава doktrína – ruská varianta Monroevy doktríny*. *Mezinárodní vztahy*, 4/1994, s. 65.

³⁰ Pestruchina, E.: *Демократы „наши“ и не „наши“*. *Московские новости*, 9.–16. 9. 1994, s. 9.

³¹ Viz Brzezinski, Z.: *The Premature Partnership*. *Foreign Affairs*, Vol. 73/1994, No. 2, s. 71–72.

³² Diskuze Alekseje Puškova s americkým sovětologem Stevenem Shestanovichem viz *Московские новости*, 13.–20. 9. 1994, s. 13.

³³ Kissinger, H.: *Be Realistic about Russia*. *Washington Post*, January 25, 1994, s. A 19.